

ДІЯЛЬНІСТЬ ЕТНОГРАФІЧНОГО ВІДДІЛУ ВОЛИНСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО МУЗЕЮ

У статті аналізується робота аспірантів Волинського музею, в якій розкрито ключові аспекти створення та діяльності етнографічної аспірантури музею.

Ключові слова: Волинський науково-дослідний музей, секція етнографії, Василь Кравченко, щоденник.

Музейництво в Україні продовжує переживати складний і водночас важливий період переходу до нових умов і принципів діяльності. Музеї вже є не лише "сховищами артефактів". Вони виступають у ролі активних суб'єктів соціокультурної та суспільної діяльності. Сьогодні зміни вимагають від музейних закладів активного звернення до відвідувача, залучення нових фінансових надходжень, використання новітніх інформаційних технологій тощо. Разом з тим, застосування сучасних досягнень і підходів буде достатньо ефективним лише на основі успадкованих від минулого здобутків та практик музейної роботи. У зв'язку з цим набуває актуальності вивчення історії українського музейництва, методики та організації музейної роботи.

Одним із основних напрямків музейної діяльності була і залишається науково-дослідна робота¹. Цікавим є вивчення і такої наукової практики як організація в Радянській Україні в кінці 1920-х рр. інституту музейних аспірантур. Саме дослідження діяльності аспірантури при етнографічному відділі Волинського науково-дослідного музею і стало метою даної статті. Автор поставила завдання на основі аналізу щоденника Василя Кравченка "Праця Етнографічної Аспірантури..." охарактеризувати особливості її функціонування, розкрити головні напрями діяльності, з'ясувати умови роботи аспірантів.

Наукова діяльність при етнографічному відділі частково висвітлена у працях Г.А.Скрипник², А.А.Дмитренко³, М.Ю.Костриці⁴.

Джерелом аналізу діяльності аспірантури став щоденник "Праця Етнографічної Аспірантури при Волинському Державному Науково-Дослідному Музеї", який зберігається у рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського⁵. Документ було розпочато 1-го січня 1929 року. Структура щоденника складається із восьми розділів. Сім перших присвячені кожному з аспірантів, характеристиці їхньої роботи та особистих якостей. Останній, під назвою "Загально аспірантська робота", містить висновки зроблені на зборах секції наукових робітників (10.04.1929 р.) та окремі зауваження керівника аспірантури В. Кравченка. Зустрічаються також характеристики-описи аспірантів, занотовані окремі дискусії з ними. Привертає увагу й те, що в щоденнику зафіксовано багато посилань на листування з аспірантами. Характер останніх записів дозволяє зробити висновок про те, що щоденник не був завершений.

Г.А.Скрипник зазначала, що важливою тенденцією розвитку музейної справи середини 1920-х років є визначення музеїв як науково-дослідних установ⁶. Надання на Всеукраїнській краєзнавчій конференції у Харкові в травні 1925 р. Волинському центральному музею, що провадив значну наукову практику, надано статусу "науково-дослідний"⁷.

З початку 1927 р. порушується проблема впорядкування музейної справи в УСРР. Згідно постанови Держнаукметодкому та колеґії НКО музеї повинні були "бути по цільовій установці науковими установами з широкою політосвітньою роботою". У резолюції про музейну справу

в УРСР президії Укрнауки Наркомосу УРСР від 2 квітня 1927 р. серед іншого було поставлено питання про музейну аспірантуру – розгляд відповідного проекту положення, затвердження списку музеїв, що мають право на аспірантуру та з яких галузей музейництва. В цілому, у резолюції відзначено 7 музейних закладів з прерогативою утворення на їх базі аспірантури, а саме: Центральний музей України (світове та українське мистецтво, археологія, етнографія), Всеукраїнський музейний городок (порівняльна історія культур, історія друкарства, українське мистецтво, нумізMATика), Всеукраїнський історичний музей ім. Т.Шевченка (українське мистецтво, археологія, етнографія), Київський музей мистецтва (західне мистецтво), Дніпропетровський крайовий музей (археологія, народне мистецтво), Одеський історико-археологічний музей (антична археологія та мистецтво), а також Волинський науково-дослідний музей (археологія, українська етнографія)⁸.

Аспірантуру при етнографічному та геологічному відділах музею було відкрито у 1928 р.⁹, фактично ж вона почала функціонувати з січня 1929 р.¹⁰. Керівником першого набору став завідувач етновідділу Кравченко В.Г. Термін навчання слухачів визначався трьома роками¹¹.

Перше зарахування семи аспірантів до секції етнографії відбулося на розпорядчому засіданні Укрнауки 18 грудня 1928 р.¹². Зокрема, до цього набору увійшли випускники Інституту народної освіти (*далі* – ІНО), учителі Герасимчук Юрій Володимирович, Дмитрук Никанор Костянтинович, Забродський Виталь Петрович, Зелениця Яким Сельвестрович, Ліпман Осип Обрамович, Піонтківський Іван Антонович, Сивайов Мирон Степанович¹³.

Керівництво навчально-науковою роботою аспірантів здійснювалося через колективні та індивідуальні обговорення, а також листування. Поштою пересилалися плани аспірантських робіт, програми, анкети, інші матеріали.

Аспіранти мали можливість отримувати під час навчання стипендію. Її нараховували за відповідною заявою до Укрнауки¹⁴ здебільшого через Інститути народної освіти, в яких навчалися аспіранти¹⁵, або ж через музей, за умови, що стипендіат пропрацював у ньому не менше трьох років¹⁶. Розмір стипендії складав 75 крб. на місяць¹⁷.

Теми аспірантських робіт слухачі обирали самостійно. Записи щоденника показують, що вже на початку функціонування аспірантури теми наукових досліджень були визначені. Можна припустити, що аспіранти продовжували вивчення тих проблем, якими займалися в ІНО. Зокрема, Никанор Дмитрук, навчаючись в інституті, брав участь у дослідженні гончарського промислу в містечку Троянів Житомирського повіту¹⁸. Саме "Гончарство" було обране ним як тема майбутньої дисертації. Продовжував розробку своєї кваліфікаційної роботи "Бджільництво" й Яким Зелениця¹⁹. Юрій Герасимчук досліджував ткацтво, Віталій Забродський – рибальство, Осип Ліпман – родильну обрядовість євреїв, Іван Піонтківський – секти на Волині, Мирон Сивайов – народне мистецтво.

Перед початком дослідницької роботи аспіранти складали "план і календар праці". До плану праці додавалися пояснювальна записка і список джерел з "*посиланнями на марксистську літературу*"²⁰. Спочатку відбувалося обговорення плану з науковим керівником, окреслювалися основні параграфи майбутньої аспірантської роботи. Складений план надсилався для погодження керівникові Василю Кравченку, і якщо були недоліки, то аспіранти мусили його доопрацювати. Наприклад, "*плян праці для перескладання*" було повернуто Юрію Герасимчуку, "*тому, що складений ним плян передбачає таку силу роботи, якої жодна людина протягом трьох років виконати не зможе, а тому й треба його зменшити*"²¹. План праці складався у трьох примірниках, один – залишався у музеї, а два інших надсилався до Укрнауки²².

Одним із аспектів функціонування музейної аспірантури був збір аспірантами експонатів до музею. В записках щоденника є відомості про те, що Кравченко скеровував учнів "*набувати сировий матеріал в натурі*"²³. Показовим є запис від 23 лютого 1929 р. відносно Ліпмана О.О. "*Даю вказівки, як досліджуючи за темою, набувати й обробляти матеріальні речі, стосовні до праці, разом з малюнками до них, передавати до Етновідділу, як ілюстративний матеріал*"²⁴.

До етновідділу передавалися не лише зібрані аспірантами матеріальні речі, а й зроблені ними у ході експедицій замальовки, нотатки про різні явища народного побуту.

Спрямовуючи аспірантів збирати предмети народного побуту, Кравченко також озна-

йомлював їх із методами обробки експонатів. Ймовірно, це було своєрідне первинне вивчення предметів із зазначенням вихідних даних (звідки річ надійшла, хто власник та ін.) та короткою характеристикою-описом.

Окрім етнографічних матеріалів та відповідної літератури аспіранти при написанні наукових робіт використовували також архівні джерела. Зокрема, з документами Окружного архіву працювали Іван Піонтківський – вивчаючи історію виникнення сект на Волині²⁵ та Мирон Сивайов – будівництва на Волині²⁶. Для цього науковий керівник писав на кожного аспіранта відповідного листа до директора Окрархів з проханням дозволити користуватися архівними фондами.

Аспіранти використовували також фотодокументи. У щоденнику відзначено, що В.Кравченко допомагав В.Забродському та Ю.Герасимчуку оформити в ДПУ дозволи *"на фотографування"*²⁷.

Окрім написання дослідницької роботи перебування в аспірантурі передбачало також виконання певної навчальної програми. Зокрема, це була підготовка доповідей, опрацювання мінімуму етнографічної літератури, а також проходження певної практики у музеї. Аспіранти повинні були брати участь в організованих музеєм етнографічних експедиціях, наприклад, по дослідженню Мархлевської порцелянової фабрики, німецького колгоспу при колонії Стара Буда Пулинського району. До того ж Юрій Герасимчук та Осип Ліпман готували статті до музейного збірника²⁸.

Підготовлені доповіді згідно розкладу оголошувалися на зборах аспірантури²⁹. Постійним секретарем зборів був Никанор Дмитрук. Темі доповідей визначав науковий керівник, хоча інколи аспіранти обирали їх самостійно.

Для аспірантів читалися лекції з етнографії. Є лише одна цікава згадка в щоденнику про читання В. Кравченком курсу етнографії у характеристиці даних Піонківському І.А., а саме: *"ця кицька" у вічі дуже гарно нявкає, а за очі – він розповсюджує, що аспірантура для нього нічого не дає, бо, мовляв, для нього не прочитано курсу старої етнографії. А моє становище таке: За "стару" етнографію мене "Криють", вимагають ув'язки етнографії з самим життям. Так вимагає Секретарь Науки..."*³⁰. Така диференціація на "стару" і "нову" етнографію характерна для досліджуваного періоду. Аспірантам слід було обов'язково посилатися на "марксистську літературу". Все це свідчить про заідеологізованість української етнографії кінця 1920-х рр. Чітко простежується намагання командно-адміністративної системи контролювати, поставити собі на службу науковий потенціал країни, перетворити музеї на ідеологічні установи, завданням яких була б популяризація ідей комуністичної партії.

Влітку 1929 р. етнографічний відділ музею розпочав дослідження Мархлевської порцелянової фабрики та німецького колгоспу Стара Буда Пулинського району. Програми обох експедицій були затверджені Укрнаукою³¹.

Досліджування порцелянової фабрики проводилося за програмою В. Кравченка, яка передбачала висвітлення природно-географічних умов краю, процесів порцелянового виробництва, збуту продукції, висвітлення побуту і відпочинку робітників³². Участь аспірантів у дослідженні фабрики була обов'язковою. Попередньо 4 червня 1929 р. В. Кравченко надіслав усім аспірантам для ознайомлення план дослідження фабрики³³.

Експедиція до Мархлевська тривала з 25 червня по 8 серпня 1929 р.³⁴.

Зазначимо також, що у щоденнику відсутня інформація про участь в експедиції І.Піонтківського.

Хід дослідження порцелянової фабрики у щоденнику висвітлений слабо. Як уже було зазначено, обов'язки між аспірантами були розподілені наперед. Проте відсутність О.Ліпмана та запізнення М.Сивайова призвели до перерозподілу видів діяльності. Так, *"Будівництво", яке мав за пляном досліджувати т. Сивайов, через його запізнення, передано до виконання аспіранту т. Герасимчуку*, тоді як Мирону Сивайову було доручено опрацювати *"Заводську кооперацію"*. Цю роботу аспірант не хотів виконувати, мотивуючи це тим, що *"він же мистець, а яке ж відношення його до кооперації?"*. Проте, очевидно, обирати не було можливості і В.Кравченко переконав М. Сивайова у тому, що *"аспірант-етнограф мусить бути спецом дослідником по всім галузям етнографічної науки. По скільки є Етнографія – наука соціологічна, то й викинути досліджування кооперації з... роботи неможливо"*³⁵. Віталій

Забродський досліджував "технічний процес виробництва"³⁶, Яким Зелениця – "бухгалтерію й канцелярію заводу"³⁷.

Зібрані під час експедиції матеріали аспіранти попередньо опрацьовували у себе вдома, а тоді пересилали до музею. Не зважаючи на прохання В. Кравченка якнайшвидше здати "працю про Мархлевську порцеляну", не всі виконали це завдання у визначені терміни³⁸.

Дослідження німецького колгоспу при колонії Стара Буда, Пулинського району проводилося з 14 по 18 липня 1929 р.³⁹. За даними щоденника з семи аспірантів участь у ньому брали лише двоє – Никанор Дмитрук та Мирон Сивайов. Інформація щодо цієї експедиції вкрай обмежена. Із записів тільки відомо, що на Мирона Степановича було покладене завдання опрацювати "будинки, оздобу, їжу"⁴⁰.

Аспірантура при етнографічному відділі була не лише формою підготовки наукових кадрів, але й складовою дослідницької та збиральницької роботи музею, допомогою у проведенні етнографічних експедицій. Аспірантські дослідження були чітко сплановані, методично забезпечені, виконувалися на основі польових матеріалів і мали широке народознавче спрямування. На наш погляд, певний досвід роботи музейних аспірантур наприкінці 1920-х років може бути перейнятий у сучасній музейній практиці, що поставило б на якісно вищий рівень науково-дослідну діяльність музейних закладів України.

¹ Закон України "Про музеї та музейну справу" // Вісник НАН України. – 1996. – № 1 – 2. – С. 99 – 105.

² Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення та розвиток. – К., 1989. – 304 с.

³ Дмитренко А.А. Становлення етнографічного музейництва на Волині // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Випуск IV. – Рівне, 2006. – С. 38 – 43.

⁴ Костриця М.Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті. – Житомир, 2001. – 360 с.

⁵ Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Рильського (далі РФ ІМФЕ). – Ф. 16 "Волинський науково-дослідний музей". – Од. зб. 10.

⁶ Скрипник Г.А. Вказ. праця. – С.152.

⁷ Костриця М.Ю. Вказ. праця. – С. 114.

⁸ Культурне будівництво в УРСР. 1917 – 1927. Збірник документів і матеріалів. – К., 1979. – С. 519.

⁹ Костриця М.Ю. Вказ. праця. – С. 117.

¹⁰ РФ ІМФЕ. – Ф. 16. – Од. зб. 10. – Арк. 1.

¹¹ Там само. – Арк. 2.

¹² Там само. – Арк. 2, 10, 16, 24.

¹³ Там само. – Арк. 1.

¹⁴ Там само. – Арк. 2, 22.

¹⁵ Там само. – Арк. 12, 20.

¹⁶ Там само. – Арк. 4.

¹⁷ Там само. – Арк. 6.

¹⁸ Гарбузова Л.Г. Сторінки біографії Н.К.Дмитрука // VIII Всеукраїнська наукова конференція "Історичне краєзнавство і культура" (наукові доповіді та повідомлення). Частина I. – Київ – Харків, 1997. – С. 375.

¹⁹ РФ ІМФЕ. – Ф. 16. – Од. зб. 10. – Арк. 14.

²⁰ Там само. – Арк. 10.

²¹ Там само. – Арк. 2.

²² Там само. – Арк. 3.

²³ Там само. – Арк. 10.

²⁴ Там само. – Арк. 17.

²⁵ Там само. – Арк. 22.

²⁶ Там само. – Арк. 26.

²⁷ Там само. – Арк. 4, 13.

²⁸ Там само. – Арк. 3, 17.

²⁹ Там само. – Арк. 22.

- ³⁰ Там само. – Арк. 23.
³¹ Там само. – Арк. 7, 8.
³² Скрипник Г.А. Вказ. праця. – С.154.
³³ РФ ІМФЕ. – Ф. 16. – Од. зб. 10. – Арк. 4, 7, 11, 19, 22.
³⁴ Там само. – Арк. 4, 8, 12.
³⁵ Там само. – Арк. 26.
³⁶ Там само. – Арк. 12.
³⁷ Там само. – Арк. 15.
³⁸ Там само. – Арк. 5, 12, 13.
³⁹ Там само. – Арк. 8, 27.
⁴⁰ Там само. – Арк. 27.

В статтє аналізується днєвник о роботє аспірантов Волинського музея, в котором раскрываються ключевые аспекты создания и деятельности этнографической аспирантуры музея.

Ключевые слова: Волинский научно-исследовательский музей, секция этнографии, Василий Кравченко, днєвник.